

Оксана РУДА

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ XVII СТОЛІТТЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОЛЬГЕРДА ГУРКИ (1887–1955)

Історія козацтва належить до тих небагатьох тем минулого України, які викликали значне зацікавлення польських дослідників. Це і не дивно, адже козацька доба, з одного боку, була переломним моментом в історії українського народу й залишила помітний слід у всіх сферах суспільного життя: політичній, економічній, культурно-духовній. З іншого боку, козаччина зумовила кардинальні зміни не лише на українській території, яка перебувала у складі різних держав, а й опосередковано стала причетною до багатьох геополітичних змін у Європі, зокрема до утворення Російської імперії і занепаду Речі Посполитої.

Образ українського козацтва в польській історіографії формувався починаючи з кінця XVI ст. Першими до проблеми козаччини виявили інтерес польські хроністи, які створили стереотип українця-варвара, жорстокого та аморального розбійника, дикуна, якому протиставлялися польські шляхтичі, що боронили від зазіхань “польську Русь”. Поширені польськими хроністами негативні стереотипи козака-українця як зрадливого та підступного, доповнені пізнішим трактуванням козаків як носіїв тюркських психологічних рис, “зрадників вітчизни”, “племені во-яків”, а козацтва – як руйнівної антидержавної сили, що протистояла проникненню на українські землі польських цивілізаційних впливів, утвердилися в історичній літературі кінця XIX – початку XX ст¹.

Саме злам XIX–XX ст. вважається часом активізації польської національної міфотворчості та поширення негативних українсько-польських стереотипів і міфів. Як в історичній науці, так і в літературі чітко окреслилася тенденція до згладжування відмінностей між поляками та українцями. Ширилися міфи про те, що українці не є окремою нацією, що вони не здатні до самостійного існування, що це лише етнічна група, мова якої є діалектом польської, а культура – локальним варіантом польської культури. Розпочався перехід до негативних окреслень українців, зокрема козаків зображали як диких, неблаганних “різунів”, а Україну змальовували похмурим і диким краєм, країною вічного бунту та неприборканих бажань, що проявилися в козацьких війнах². Для польської історіографії зламу століть характерним стало

¹ *Mokry W.* Obraz Kozaczyzny w piśmiennictwie staropolskim / *W. Mokry* // *Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej* / [pod red. T. Stegnera]. – Gdańsk, 1993. – S. 70–73, 80.

² *Pietrzak H.* Stereotypy polsko-ukraińskie i sposoby ich przewycięzania / *H. Pietrzak* // *Polska–Niemcy–Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku* / [pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów, 2000. – S. 199; *Сосновська Д.*

поширення низки легенд, які надовго закріпили в свідомості поляків далекі від реальних образи українського козацтва та його гетьманів.

Лише після створення незалежної польської держави у 1918 р. вдалося критично переглянути надбання історичної науки, зокрема й ті, які стосувалися українсько-польських відносин. У 30-х роках ХХ ст. почалося руйнування в історичній свідомості польського суспільства стереотипів, пов'язаних з українським козацтвом.

Нове слово у висвітленні козацької проблематики належало польському досліднику, уродженцю Рави-Руської (Львівської області), Ольгерду Гурці (1887–1955). Започаткований ним об'єктивний підхід до висвітлення польсько-козацьких відносин розвинула сучасна польська історіографія.

Виховання в сім'ї, де пропагувалися патріотичні родинні традиції та панував культ національно-визвольної боротьби, вплинуло на історичне мислення О. Гурки, в центрі уваги наукової та публіцистичної творчості якого були держава та державні інтереси. З дитинства дослідник брав участь у демонстраціях і виступах, а під час навчання у Львівському університеті належав до групи “поступової молоді”, яка виступала за рівність в університеті поляків та українців, симпатизував представникам соціалістичної партії, проте соціалістом так і не став. Історик не належав до жодної політичної партії, однак в його висловлюваннях і працях виразно простежувалися симпатії до санаційного (Юзефа Пілсудського), а згодом – до демократичного (Владислава Сікорського) таборів³.

Парадоксально, що у дитячі роки улюбленим літературним твором О. Гурки була історична трилогія Генрика Сенкевича “Вогнем і мечем” (“Ogniem i mieczem”), “Потоп” (“Potop”), “Пан Володийовський” (“Pan Wołodyjowski”), якого згодом історик звинуватив у викривленні польського національного минулого та українсько-польських відносин. Зауважимо, що про творчість Г. Сенкевича було чимало критичних відгуків. Так, дослідник М. Демкович-Добрянський писав: “Цей великий письменник відіграв важливу роль в українсько-польських стосунках не тільки як консерватор і пропагатор шляхетської поведінки супроти українського народу, але теж як один з найінтенсивніших культиваторів польського й українського націоналізмів. (...) Він хотів показати блиск Річпосполитої 17-го століття головню коштом знеславлення українського народу, унаочнити культурну місію польської шляхти на сході і доказати вищість польської культури, протиставляючи її гаданій дикості й некультурності українського племені. (...) Зокрема на довгий час Сенкевич знищив у польському народі критичну думку в українсько-польських стосунках”⁴. Сучасний польський учений В. Мокрий зазначає, що витворений Г. Сенкевичем однобічний образ України та козацтва, який надовго вкоренився у свідомості польської спільноти, приховав багато фактів з життя та діяльності

Стереотип України та українця в польській літературі / Д. Сосновська // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 1997. – № 10. – С. 90–92.

³ Romek Z. Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955) / Z. Romek. – Warszawa, 1997. – S. 12–14, 103.

⁴ Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ сторіччі / М. Демкович-Добрянський // Український Вільний Університет. Серія: Монографії. Ч. 13 / [з передмовою В. Янева]. – Мюнхен, 1969. – С. 107–109.

козаків, тим самим ускладнюючи не лише розуміння козацько-польської проблеми, а й цілісне пізнання українсько-польських відносин⁵.

Уже під час навчання в гімназіях (спочатку в III Класичній гімназії у Львові, згодом – у Самборі та Золочеві), уподобання О. Гурки дещо змінилися. Його вже захоплювали твори не Г. Сенкевича, а письменників Б. Пруса, Ю. Словацького, С. Виспянського, цікавили праці істориків Ю. Шуйського, М. Бобжинського, В. Смоленського. Значний вплив на зацікавлення О. Гуркою минулим польської держави мав історик і публіцист Л. Кубаля, який був одним із його учителів. Як писав сучасний польський історик Б. Міськевич, Л. Кубаля залишив по собі “найкращий образ військової історії 1648–1660 рр., який довгі роки слугував подальшим студіям над цією проблематикою”⁶. Не можна не зауважити, що Л. Кубаля як дослідник відзначався ретельністю і систематичністю в роботі з джерелами, залученням цінних приписів і додатків. Документи з польських архівів, які він публікував у додатках до своїх монографій, значно розширили джерельну базу цієї проблеми. Його стиль вирізнявся властивою для романтиків барвистістю, а описи навіть драматичних подій польської історії сповнені оптимізму. Саме тому його праці помітно вплинули на формування історичної свідомості та політичного мислення польського суспільства в період поширення неоромантичних впливів. Однак, у 20-ті – на початку 30-х років XX ст. О. Гурка звинуватив свого вчителя у фальшивому висвітленні польської історії XVII ст.

Зацікавлення історією Польщі привело молодого дослідника на філософський факультет Львівського університету, де під впливом Л. Фінкеля (керівник його докторської дисертації) та С. Закшевського (відвідував його семінар) формувалися історичні погляди О. Гурки. Від С. Закшевського історик перейняв інтуїціонізм як дослідницький метод, героїчну концепцію минулого, культ вождя і пов’язані з ним просанаційні симпатії⁷.

Розвідки О. Гурки, які в 30-х роках XX ст. друкувалися на шпальтах польських часописів, викликали у польській історичній науці значний резонанс. Викладені в них погляди автор узагальнив у монографії “Вогнем і мечем” та історична дійсність” (““Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna”) (1934), у якій критикував необ’єктивне висвітлення польською історіографією минулого Речі Посполитої, що знайшло вияв у трилогії Г. Сенкевича. Незважаючи на те що твори польського літератора, починаючи з часів позитивізму, піддавалися критиці (П. Хмельовський, Б. Прус, В. Налковський, О. Гурка), “Вогнем і мечем” до кінця Другої Речі Посполитої залишалася у шкільній програмі серед обов’язкових для прочитання праць. О. Гурка звинувачував Г. Сенкевича в тому, що при написанні трилогії він оминув увагою здобутки представників краківської історичної школи Ю. Шуйського, М. Бобжинського, натомість опирався виключно на роботи Л. Кубалі. Зауважимо, що починаючи з кінця 70-х років XIX ст., Г. Сенкевич безпосередньо контактував

⁵ Mokry W. *Obraz Kozaczyzny w piśmiennictwie staropolskim*. – S. 70.

⁶ Miśkiewicz B. *Polska historiografia wojskowa. Próba analizy i syntezy* / B. Miśkiewicz. – Toruń, 2003. – S. 120.

⁷ Romek Z. *Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955)*. – S. 13–14, 127.

з С. Тарновським, Ю. Шуйським, С. Смолькою та іншими представниками краківської історичної школи. Протягом 1880–1882 рр. літератор написав багато критичних розвідок, присвячених працям краківських учених. Саме з відмінностей поглядів на причини занепаду Речі Посполитої і виріс конфлікт з представниками цієї школи Г. Сенкевича, який, слідом за істориками-романтиками, прагнув надати своїм працям антиугодовського, патріотичного характеру.

Вимогам Г. Сенкевича до історичних творів відповідали розвідки Л. Кубалі. Сучасний польський історик Т. Буйницький зазначив: “Про жодного іншого історика не писав він [Г. Сенкевич – *О. Р.*] так докладно й емоційно. Представлення козацьких війн і відтворення ним [Л. Кубалею. – *О. Р.*] історичних постатей безумовно вплинули на уяву Сенкевича і могли стати джерелом задуму “Вогнем і мечем”⁸. Однак “Історичні нариси” Л. Кубалі лише поглибили інтерес Г. Сенкевича до XVII ст. Натомість на його зацікавлення цією епохою вплинуло те, що польські наукові кола другої половини XIX ст. приділяли цьому періоду багато уваги: з одного боку, XVII ст. було багате на джерельний матеріал, а з іншого – вирізнялося значущістю для подальшої долі Речі Посполитої. У XVII ст. прихильники краківської школи намагалися віднайти докази поширення анархії, що руйнувала польську державу, а представники інших напрямів тут відшуковували героїчні мотиви, які зміцнювали патріотизм поляків. Під цей вплив потрапив і Г. Сенкевич⁹. Польський історик З. Вуйцик тлумачив позицію Г. Сенкевича баченням ним подій крізь призму польського шляхтича з XVII ст., що, своєю чергою, було наслідком використаної ним джерельної бази¹⁰.

Ревізіонізм О. Гурки торкався декількох проблем: викривлення минулого, невідповідності історичної дійсності, зокрема, українсько-польських відносин¹¹. Дослідник зауважував, що притаманна польській історіографії XIX – початку XX ст. героїзація й апологізація минулого Речі Посполитої сприяла поширенню в польському суспільстві фальшивого трактування Хмельниччини та суспільно-політичних змін 1648–1649 рр., формуванню спотвореного уявлення про українсько-польські відносини. З одного боку, це шкідливо вплинуло на свідомість польського суспільства, оскільки більшість змальованих портретів історичних діячів не відповідали дійсності і не могли слугувати прикладом для наслідування, а також перешкоджало налагодженню добросусідських відносин між поляками та українцями, а з іншого боку, подібне висвітлення історії напередодні Першої світової війни виконувало важливу суспільну функцію: пробуджувало в поляків бойовий дух і прагнення до незалежності. Однак, на думку вченого, ситуація кардинально змінилася після проголошення незалежної Польщі (1918). Вважаючи, що в період неволі історіографія успішно виконала свою роль, історик водночас наголошував на

⁸ *Bujnicki T.* Przedproże “Trylogii”. Od historyków “szkoły krakowskiej” do Kubali / T. Bujnicki // *Przegląd Humanistyczny*. – Warszawa, 1996. – R. 40. – Nr 6. – S. 32–36.

⁹ *Bujnicki T.* Przedproże “Trylogii”. Od historyków “szkoły krakowskiej” do Kubali. – S. 37.

¹⁰ *Chynczewska-Hennel T.* Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w. / T. Chynczewska-Hennel. – Warszawa, 1985. – S. 50.

¹¹ *Kosęta H.* Wstęp / H. Kosęta // *W obronie “Ogniem i mieczem”*. Polemiki z Olgierdem Górką. Wybór tekstów / [wstęp i opracowanie H. Kosęta]. – Kraków, 2006. – S. 10–11.

тому, що за нових обставин завдання польської історичної науки змінилися. Саме тому необхідно було забути попередні надбання історіографії та розпочати досліджувати історичне минуле з позиції державних, а не народних інтересів. Аналіз минулого крізь призму державних інтересів мав, на думку вченого, гарантувати пізнання історичної дійсності¹². На переконання О. Гурки, в міжвоєнний період виникла потреба в розширенні джерельної бази досліджень, об'єктивному висвітленні козацької революції та польського минулого загалом, оскільки це сприяло б формуванню позитивного образу поляків в очах українців і навпаки.

Необ'єктивне відображення історичних подій, як зазначав О. Гурка, було характерним як для польської, так і для української історіографії. М. Грушевський, на думку автора, завдяки своєму науковому впливові сприяв вкоріненню викривленого образу козаччини.

Тези О. Гурки про спотворення історичного минулого польськими вченими викликали гостру полеміку та жваві дискусії в польській історіографії міжвоєнного періоду, в яких брали участь історики, літературознавці, публіцисти, політики, вчителі. Ці обговорення мали наслідки, протилежні тим, яких очікував О. Гурка. Вони не лише не спростували історичну візію Г. Сенкевича, а навпаки утвердили її, зміцнили позиції автора як вправного історика та літератора. Серед знаних істориків з ним дискутували М. Кукель, А. Чоловський, В. Конопчинський, С. Закшевський, В. Томкевич. Диспутанти заперечували твердження О. Гурки про шкідливість впливу трилогії Г. Сенкевича на польську молодь, наголошуючи на її ідейно-патріотичних цінностях і важливій ролі в піднесенні національної свідомості поляків. Водночас вони критикували форму викладу матеріалу, відсутність наукового апарату, висвітлення О. Гуркою історичної дійсності в чорно-білих барвах, довільне трактування історичних фактів задля їхнього підтасування під задалегідь сформульовані висновки, замовчування тих відомостей, які суперечили його історичній концепції, тяжіння автора до сенсаційних висловлювань. Натомість О. Гурка звинувачував цих істориків в тому, що у своїй критиці вони керувалися опозиційними до санаційної влади настроями, і не намагалися боронити “чисту науку”. Вчений, на відміну від своїх опонентів, не заперечував, що політичні симпатії керували польською історичною наукою як в минулому, так і в тогочасних умовах. Він залишався переконаним у тому, що історична наука мала слугувати інтересам державної влади. Саме тому в 30-х роках XX ст. він брав активну участь у суспільно-політичному житті на боці правлячої партії. Як зазначає сучасний польський історик З. Ромек, О. Гурка довільно інтерпретував факти та оцінював минуле так, аби боронити тогочасні інтереси Польщі на міжнародній арені¹³.

Негативна реакція на критику історичної дійсності в трилогії Г. Сенкевича була настільки сильною, що навіть історики, пов'язані з санаційним табором, не підтримали аргументів О. Гурки. С. Закшевський і М. Гандельсман наголошували на односторонній ревізії ним польського минулого. С. Закшевський зазначав, що Г. Сенкевич гідними уваги для висвітлення XVII ст., окрім робіт Л. Кубалі, вважав

¹² *Romek Z. Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli państwowej (1908–1955).* – S. 13–14, 124.

¹³ Там же. – S. 104.

праці К. Шайнохи та Ю. Шуйського. Він писав, що літератор високо оцінив художню вартість “Історичних нарисів” Л. Кубалі, водночас не визнавав наукової. На думку С. Закшевського, Г. Сенкевич сприймав Л. Кубалю радше як артистичного, пишномовного хроніста, ніж історика. Для підтвердження своєї позиції С. Закшевський у виступі, виголошеному у лютому 1934 р. у Східному інституті у Вільні, зазначив, що між рецензіями Г. Сенкевича та М. Бобжинського на праці Л. Кубалі “Історичні нариси”, “Єжи Оссолінський” та “Шведська війна в році 1655–1656” суттєвих відмінностей не було. Дослідник критично оцінив ці роботи, наголошуючи на їхніх основних вадах: відсутності причинно-наслідкового зв’язку між історичними подіями, загальної картини минулого, тлумачення поточних подій, нових гіпотез, пояснень до своїх висновків¹⁴.

Водночас у своїй доповіді С. Закшевський зазначив: “Підсумовуючи те, що в XIX ст. для історії зробили поети, а згодом Крашевський і Сенкевич, сміливо можна стверджувати, що саме вони є справжніми вчителями історії, а не фахове історичне коло”¹⁵. Прихильники санаційного режиму вважали, що критика польської шляхти могла підважити пропагований урядовими силами культ війська та заслуги Ю. Пілсудського в відбудові Другої Речі Посполитої; відхід від національних міфів і романтичної візії минулого похитнули б вплив санації на формування провладної суспільної свідомості¹⁶.

Попри критичні відгуки польських науковців твердження О. Гурки заклали підвалини для переосмислення минулого та національних традицій, поширили в тогочасному польському суспільстві зацікавлення XVII ст., епохою панування короля Яна Казимира, пожвавили інтерес до праць К. Шайнохи, Л. Кубалі, В. Томкевича, а також додали популярності роману “Вогнем і мечем” Г. Сенкевича¹⁷. У своїх роботах О. Гурка слушно підмітив певні хиби у висвітленні Г. Сенкевичем і польськими істориками, на праці яких він опирався при написанні свого твору, історичного минулого. Зокрема, вчений наголосив на однобічному трактуванні в трилогії козацької проблеми: польська сторона зображалася шляхетною та мужньою, а українці змальовані виключно чорними барвами; заперечувалася боротьба українців за самостійність; применшувалася значущість соціально-економічних причин виступів проти шляхти та можновладства; висвітлювалися події XVII ст. з антиукраїнських позицій, поширився міф про виключно позитивну роль Речі Посполитої в Україні, персонажі козацько-польської війни зображалися необ’єктивно (вихваляння Я. Вишневецького, критика Є. Оссолінського, А. Киселя, Яна Казимира) тощо¹⁸.

Висновки О. Гурки викликали жвавий інтерес української преси. Зокрема, на шпальтах “Діла”, “Київської старовини” розгорнулася полеміка навколо образу

¹⁴ *Zakrzewski S.* “Ogniem i mieczem” Sienkiewicza w świetle krytyki historycznej / *S. Zakrzewski* // W obronie “Ogniem i mieczem”. Polemiki z Olgierdem Górka. Wybór tekstów / [wstęp i opracowanie H. Kosętki]. – Kraków, 2006. – S. 71–72.

¹⁵ *Zakrzewski S.* “Ogniem i mieczem” Sienkiewicza w świetle krytyki historycznej. – S. 63.

¹⁶ *Romek Z.* Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955). – S. 74–76.

¹⁷ *Kosętka H.* Wstęp. – S. 10.

¹⁸ *Romek Z.* Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955). – S. 55.

українсько-польського минулого в трилогії Г. Сенкевича та розвінчання О. Гуркою історичних міфів, зокрема про Річ Посполиту як “передмур’я християнства”¹⁹.

Аналізуючи козацьку революцію під проводом Б. Хмельницького з погляду державних інтересів, О. Гурка наголошував на тому, що це була безрезультатна братовбивча війна, яка зашкодила як українському, так і польському культурно-цивілізаційному розвитку. У перші роки війни, на думку вченого, інтереси козащини та польської держави збігалися, саме тоді вони повинні були об’єднати свої зусилля у боротьбі проти гетьманської влади та магнатів. Історик закидав польській та українській історіографії неналежне висвітлення участі шляхти, зокрема польського походження, у козацькому повстанні на боці Б. Хмельницького²⁰. Водночас він критикував обидві історіографії за приховування фактів героїчної боротьби батька Б. Хмельницького – Михайла на службі Речі Посполитій. Б. Хмельницького ж автор зобразив як відданого королю польського шляхтича, який протистояв захланності та зміцненню можновладців, вмілого воїна та ватажка, який користувався популярністю серед козацького війська. Дослідник спростував твердження, що опиралися на двох джерелах – Самійла Величка та Мирона Костіна, що в лютому 1648 р. Б. Хмельницький особисто вирушив на переговори у Крим, де схилив хана Іслам-Герея III до надання йому допомоги. Для цього О. Гурка скористався джерельними матеріалами, які підтверджують, що переговори з татарами козацький гетьман провадив з допомогою своїх посланців²¹. Акцентуючи на позитивних рисах козацького гетьмана, історик намагався спростувати змальований Г. Сенкевичем негативний образ Б. Хмельницького як п’яниці, гульця, невмілого ватажка та політика. Захищаючи Г. Сенкевича, С. Закшевський, М. Кукель, В. Томкевич і В. Конопчинський зазначали, що звинувачення письменника в антируських та антикозацьких настроях безпідставні. На думку С. Закшевського, у своїх творах Г. Сенкевич висловлює прихильніше ставлення до українських гетьманів і полковників, аніж до польських шляхтичів. Зокрема, попри дикість і грізність постаті Б. Хмельницького, Г. Сенкевич віднайшов у ньому шляхетські риси. М. Кукель також писав, що на відміну від праць Ф. Равіті-Гавронського чи навіть Л. Кубалі, у творах Г. Сенкевича Б. Хмельницький постав як вольовий і розумний шляхтич, вправний воїн, який проявив свій таланти у битві під Цецорою²². Дослідники наголошували, що письменник позитивно змалював також козацького полковника Івана Богуну. С. Закшевський писав, що незважаючи на те що І. Богун був диким та імпульсивним

¹⁹ W obronie “Ogniem i mieczem”. Polemiki z Olgierdem Górką. Wybór tekstów / [wstęp i opracowanie H. Kosętką]. – Kraków, 2006. – S. 17–18.

²⁰ Górką O. “Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna / O. Górką / [oprac., posł. i przypisami opatrzył W. Majewski]. – Wyd. 2. – Warszawa, 1986. – S. 29–30.

²¹ Kaczmarczyk J. Bohdan Chmielnicki na tle stosunków polsko-ukraińskich: próba przełamania stereotypu / J. Kaczmarczyk // Богдан Хмельницький та його доба. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана (Київ, 24–25 жовтня 1995 р.). – К., 1996. – S. 51.

²² Kukiel M. “Ogniem i mieczem” a odwracana rzeczywistość dziejowa / M. Kukiel // W obronie “Ogniem i mieczem”. Polemiki z Olgierdem Górką. Wybór tekstów / [wstęp i opracowanie H. Kosętką]. – Kraków, 2006. – S. 91.

козаком, Г. Сенкевич зобразив його як гордого лицаря, що відвагою не поступався польським шляхтичам, яких, зокрема Д. Чаплинського, А. Конєцпольського, показано у менш привабливому світлі²³. В. Томкевич вважав, що твір “Вогнем і мечем” не міг викликати в польських читачів ненависті до українського народу, адже автор змалював позитивні образи І. Богуна, Б. Хмельницького. Історик погоджувався з Г. Сенкевичем стосовно відсутності в козацькій боротьбі національних і релігійних мотивів, які нова українська історіографія, на його думку, штучно виділила поряд з соціальними та становими причинами. Водночас він зазначив, що письменник у розпалюванні козацько-польської війни звинуватив не лише українську сторону, а й місцевих магнатів і шляхту, які переслідували виключно власні економічні інтереси²⁴. В. Томкевич відзначив, що вплив Л. Кубалі на творчість Г. Сенкевича не викликає сумніву, – його праці “Облога Львова”, “Облога Збаража” і “Битва під Берестечком” підштовхнули письменника до висвітлення цієї епохи. Однак, на його думку, Г. Сенкевич не наслідує історика у висвітленні епохи, він почерпнув від Л. Кубалі інформацію лише про облогу Збаража та битву під Берестечком, натомість оминув детальне висвітлення облоги Львова. Г. Сенкевич не був дослідником цієї епохи, а тому не зумів виявити помилок фахового історика, однак вони були не настільки значними, аби змінити суть речей²⁵. Натомість В. Конопчинський зауважив, що “сенсаційні” заяви О. Гурки стосовно того, що М. Кривоніс був шведом, а не русином, І. Богун був шляхтичем, Ян Казимир – мужнім і вправним військовим, а також те, що на боці козаків виступала значна кількість руської шляхти – не були відкриттям, про це писалося в низці джерел, а також у працях таких дослідників, як В. Липинський, К. Гурський, М. Кукель, В. Томкевич, зокрема й в трилогії Г. Сенкевича. Отже, на думку вченого, О. Гурка своїми висловлюваннями не вніс нічого нового в історичну науку, а його ревізія історичного минулого переслідувала лише одну мету – оборону політичних тез правлячого табору. В. Конопчинський так писав про ревізіонізм О. Гурки: “Раптово перескакуючи з Білгорода на Русь, з XV на XVII ст., аби зі скандалом дискредитувати Кубалю та Сенкевича, як наслідок створює [О. Гурка – О. Р.] не образ, як Сенкевич, не фотографію, як Кубаля, а добрий на один сезон історичний фотомонтаж”²⁶.

У своїх працях О. Гурка наголошував на військовій безпорадності шляхти давньої Речі Посполитої, закликав до відмови від її ідеалізації (серед шляхетських вад, які простежувалися й в устрої держави, виокремлював становий егоїзм, схильність до анархії, керування емоціями, а не добром краю), а справжніми героями тогочасних боїв вважав польських міщан і селян, які неодноразово успішно протистояли

²³ *Zakrzewski S.* “Ogniem i mieczem” Sienkiewicza w świetle krytyki historycznej. – S. 67–68.

²⁴ *Tomkiewicz W.* Wartości historyczne “Ogniem i mieczem” / W. Tomkiewicz // W obronie “Ogniem i mieczem”. Polemiki z Olgierdem Górką. Wybór tekstów / [wstęp i opracowanie H. Kosętką]. – Kraków, 2006. – S. 148–150.

²⁵ *Tomkiewicz W.* Wartości historyczne “Ogniem i mieczem”. – S. 152–153.

²⁶ *Konopczyński W.* Fotomontaż historyczny / W. Konopczyński // W obronie “Ogniem i mieczem”. Polemiki z Olgierdem Górką. Wybór tekstów / [wstęp i opracowanie H. Kosętką]. – Kraków, 2006. – S. 98–99.

військам Б. Хмельницького²⁷. Подібно до М. Бобжинського, творчість якого вплинула на історичні погляди О. Гурки, історик був переконаний, що сильний уряд міг запобігти сваволі шляхти та магнатів, поширенню анархії і станового егоїзму у владних колах. Вплив М. Бобжинського простежувався не лише в критичних висловлюваннях О. Гурки на адресу польської шляхти і магнатів, а й в його спробах розвінчати національні міфи, в критиці візії Речі Посполитої як “передмур’я християнства” тощо. У своїх працях О. Гурка критикував польських королів Казимира Ягеллончика, Яна Ольбрахта, Александра Ягеллончика, Міхала Вишневецького за слабохарактерність, нерішучість, боягузтво, водночас наголошуючи на політичних і військових здібностях Сигізмунда Старого, Болеслава Сміливого, Яна Казимира тощо. Зауважмо, що критика шляхти в працях О. Гурки була співзвучною з тезами, пропагованими санаційною владою про незрілість польського народу для демократії. Акцентуванням уваги на позитивній ролі певних монархів учений намагався історично обґрунтувати необхідність сильної влади, обмеження ролі парламенту та зосередження усієї повноти влади в руках одного визначного проводиря, яким вважав Ю. Пілсудського. Польський дослідник З. Ромек зауважив, що подібні погляди історика безперечно слугували політичним цілям правлячого табору, однак його концепція про вплив історії південно-східних земель на долю Речі Посполитої не зовсім відповідала прийнятим санаційною історіографією канонам. Розвінчуючи міф про “передмур’я християнства”, О. Гурка заперечував пропаговані санаційним урядом тези про те, що польське перебування на “кресах” давало підстави для національної гордості. Учений, усупереч В. Конопчинському, вважав, що провоковані можновладством часті війни на південному сході польської держави наперед визначили її занепад²⁸.

У своїй праці О. Гурка наголошував на необхідності відмови від возвеличення таких постатей, як Я. Вишневецький, М. Потоцький, та їхніх соратників, притаманного польській історіографії та літературним творам Г. Сенкевича. Історик вважав, що потрібно по-новому подивитися на діяльність Яна Казимира, Є. Оссолінського, А. Киселя, М. Остророга, які проявили себе розсудливими політиками та відважними воїнами²⁹. виправдати Г. Сенкевича від звинувачень у формуванні, під впливом Л. Кубалі, спотворених образів Яна Казимира, Є. Оссолінського, Я. Вишневецького намагалися, як уже зазначалося, С. Закшевський, М. Кукель. Вони писали, що Г. Сенкевич і Л. Кубаля змальовують Яна Казимира по-різному. С. Закшевський наголошував, що образ короля Л. Кубаля сформував виключно з юнацьких рис монарха, натомість оминув виваженість, розсудливість, мудрість, хоробрість, які проявилися в зрілі роки. Натомість Г. Сенкевич, як зазначав М. Кукель, на відміну від Л. Кубалі, не забув про військові заслуги Яна Казимира в битвах під Збаражем, Берестечком тощо³⁰.

²⁷ *Górka O.* “Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna. – S. 47.

²⁸ *Romek Z.* *Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955).* – S. 68.

²⁹ *Górka O.* “Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna. – S. 40–45.

³⁰ *Kukiel M.* “Ogniem i mieczem” a odwracana rzeczywistość dziejowa. – S. 92.

Зауважмо, що як і К. Шайноха та Ю. Шуйський, О. Гурка гостро критикував князя Я. Вишневецького, якого називав “одним з найпідступніших людей тогочасної Польщі”. Для нього Я. Вишневецький, найпопулярніша постать ендецького табору, був уособленням найгірших рис польських магнатів XVII ст. Історик заперечував його польське походження, наголошуючи на тому, що той був напіврусином, напіврумуну. Саме змішане походження, на думку автора, шкідливо вплинуло на характер Я. Вишневецького. Характеризуючи цього діяча, історик писав, що він був сумішшю підступного грабіжника, грізного за сприятливих обставин нападника, та перед лицем ймовірної небезпеки ставав боягузом³¹.

О. Гурка причину поразки коронних військ під Корсунем, поневолення татарами польських гетьманів, початок “козацької бурі” вбачав у змові Я. Вишневецького, М. Радзейовського та Б. Хмельницького. На його думку, ця змова припадала на період між втечею Б. Хмельницького на Січ та битвою під Корсунем. Завдяки цій домовленості Я. Вишневецький сподівався здобути військову та політичну самостійність на Лівобережній Україні, а також прагнув зберегти свої маєтки на Наддніпрянській Україні. У своїх поглядах історик спирався на твердження, що перебуваючи за кілька десятків кілометрів від польської армії, Я. Вишневецький не прийшов їй на допомогу. Він писав, що маючи з часу отримання гетьманського універсалу (5 травня) 3–4 тижні на дорогу, його армія, навіть долаючи по 6 км на день, прийшла б на підтримку війську. Подібні висловлювання історика заперечували польські та українські науковці. Зокрема, М. Кукель зазначав, що в універсалі йшлося лише про бойову готовність війська, а не про його виступ, жодних інших листів, у яких би йшлося про необхідність об’єднання загону Я. Вишневецького з армією коронного гетьмана, не було. На його думку, Я. Вишневецький дізнався дещо пізніше про загрозову для польської армії ситуацію³². М. Грушевський також вважав, що змови, на якій наголошував О. Лазаревський, слідом за Самійлом Величком і С. Твардовським стверджуючи, що Б. Хмельницький після битви під Корсунем вислав до Я. Вишневецького посольство з обіцянкою недоторканності за відмову від боротьби з козаками, а також їхнього листування не було. Натомість історик зазначав, що Я. Вишневецький, зневірившись після битви під Корсунем у можливостях успішного подолання повстанців та опинившись у пастці, не вів активної боротьби, а лише прагнув перейти на лівий берег Дніпра, однак оскільки повстанці знищили пороми та перевози вздовж лінії від Переяслава до устя Прип’яті, то переправитися йому з військом вдалося аж під Любечом³³. Існування змови між Я. Вишневецьким і Б. Хмельницьким у період Корсунської кампанії, на чому наголошував О. Гурка, посиляючись на листи князя Чолхінського та Д. Заславського, в яких йшлося про дарування Б. Хмельницьким Я. Вишневецькому трьох татарських коней як подяку за його неучасть у військовій кампанії проти

³¹ *Górka O.* “Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna. – S. 53.

³² *Kukiel M.* Zagony poprzez historię i “kwadrans artyleryjski” / М. Kukiel // W obronie “Ogniem i mieczem”. Polemiki z Olgierdem Górka. Wybór tekstów / [wstęp i opracowanie H. Košetka]. – Kraków, 2006. – S. 128.

³³ *Грушевський М.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М. Грушевський / [редкол.: П. С. Сохань та ін.]. – Т. 8. – Ч. 3: Хмельниччина в розцвіті (1648–1650). – К., 1995. – С. 29.

козаків, заперечував також В. Томкевич. Як і М. Грушевський, історик вважав, що Я. Вишневецький, дізнавшись 27 травня про погром гетьманів, вирушив до Переяслава, аби звітлія поромом переправитися на лівий берег Дніпра для об'єднання у боротьбі з козаками з рештками польських військ. Однак через те що всі пороми були зруйновані, Я. Вишневецькому залишився лише обхідний шлях через Полісся, де він не становив загрози козакам. Усупереч твердженням українського вченого, польський історик вважав, що, опинившись у пастці, Я. Вишневецький не зневірився у боротьбі, а, навпаки, розпочав активну діяльність: “Приблизно 31 травня пише [Я. Вишневецький – О. Р.] лист до примаса про необхідність подальшої боротьби з козаками; 4 червня, під час переправи через Десну, видає універсал до шляхти, щоб та згуртувалася у загони; 7 червня пише приватний лист до воеводи Хлебовича про те, що йде “ім обвіат цьому ворогові”, і одночасно висилає лист до канцлера, зазначаючи, що єдиним виходом з ситуації, що склалася, бачить швидко мобілізацію війська і початок воєнної акції. Можна припустити, що все це він робив з думкою, що отримає командування – але однак, коли його в цьому оминули, не сходить з обраного шляху і на власний розсуд розпочинає диверсійну акцію”³⁴. На підставі фактів, запозичених з рукописів Закладу ім. Осолінських і з джерельного матеріалу, опублікованого українськими вченими на шпальтах “Записок Наукового товариства ім. Шевченка”³⁵, В. Томкевич дійшов висновку, що відмова Я. Вишневецького від подарунка Б. Хмельницького та наступні активні кроки в боротьбі проти козаків свідчать про відсутність між ними змови. Історик не заперечував, що Б. Хмельницький прагнув залучити на свій бік Я. Вишневецького, якого добре знав і цінував його військові здібності, однак зазначав, що якби між ними існувало певне порозуміння, то Б. Хмельницький чи Є. Осолінський напевне би про це оголосили, однак ніхто цього не вчинив, “оскільки подібна фантазія навіть не могла спасти нікому на думку”³⁶.

О. Гурка також критикував Я. Вишневецького за “бездумні збройні придушення селянських виступів в Україні”, замість того щоб боротися з козаками, які винищували польську шляхту. Для підсилення негативного образу князя Я. Вишневецького О. Гурка, як і К. Шайноха, не оминув увагою його ганебного бою під Пилявцями та відступу з рештками свого війська під Львів. Водночас автор наголосив, що Я. Вишневецький, скориставшись довірою львів'ян, які доручили йому оборону міста, обікрав їх і втік, прихопивши кошти, які населення зібрало для боротьби з козацько-татарськими військами. Також дослідник заперечував твердження Л. Кубалі про вагомність внеску Я. Вишневецького у успішність боротьби польських військ під Збаражем та під Берестечком³⁷. Боягузливість і підступність Я. Вишневецького автор протиставляв мужності та виваженості короля Яна Казимира, який безуспішно намагався боротися з розладом та анархією, що панували в

³⁴ Tomkiewicz W. Wartości historyczne “Ogniem i mieczem”. – S. 159–160.

³⁵ Томашівський С. Матеріяли до історії Хмельниччини / С. Томашівський // Записки НТШ. 1896. – Т. 14. – Кн. 6: [Наукові статті]. – С. 4–14.

³⁶ Tomkiewicz W. Wartości historyczne “Ogniem i mieczem”. – S. 160.

³⁷ Górka O. “Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna. – S. 61–65.

польській державі. Саме Яну Казимиру автор приписував успішне протистояння польських військ проти козацько-татарських під Зборовом.

Як зазначалося, проти такого критичного змалювання О. Гуркою образу Я. Вишневецького виступали В. Томкевич, М. Кукель, В. Конопчинський, А. Чоловський. Подібно до Л. Кубалі, вони заперечували існування змови між Я. Вишневецьким і Б. Хмельницьким, обкрадання князем після битви під Пилявцями Львова тощо. М. Кукель наголошував на тому, що Г. Сенкевич зобразив Я. Вишневецького як просту людину з усіма її недоліками. Однак, на думку вченого, він не акцентував уваги на негативних рисах князя, оскільки не вони були в центрі його повісті, а писав про його героїчні заслуги, зокрема в битвах під Збаражем і Берестечком. Історик не погоджувався з О. Гуркою стосовно факту втечі Я. Вишневецького з-під Пилявців, натомість підкреслював, що князь полишив поле бою одним з останніх³⁸. А. Чоловський закидав автору, що той не видав жодної джерельної праці з XVII ст., а використовував лише опубліковані джерела, подаючи їх власну інтерпретацію. Він вважав, що О. Гурка, прагнучи розголосу будь-якою ціною, задалеко посунувся у своєму ревізіонізмі, оскільки заперечив здобутки польської історіографії³⁹. виправдовуючи діяльність Я. Вишневецького, С. Закшевський і Ф. Равіта-Гавронський вважають безпідставними звинувачення О. Гурки, висловлені на адресу Г. Сенкевича в возвеличенні Я. Вишневецького та применшенні ролі канцлера Є. Оссолінського. С. Закшевський наголошував на тому, що письменник “політичним розумом тогочасної Польщі” вважав Є. Оссолінського, а Я. Вишневецького зобразив лише як воїна та керівника, улюбленця лицарства, а не політика. Не оминув С. Закшевський увагою, слідом за Г. Сенкевичем, героїчної боротьби Я. Вишневецького в обложеному Збаражі. Покликаючись на праці П. Куліша, історик зауважив, що навіть українські вчені не заперечували хоробрості та героїзму Я. Вишневецького, який, як писав П. Куліш, “від миті прибуття під Збараж і до кінця грізної облоги майстерно підсилював у воюючих відчуття гордості та гніву, що чинило неможливе – можливим, а надлюдське – звичайним”. С. Закшевський, як і український учений, вважав, що поруч з Я. Вишневецьким сама смерть не була страшною для польських солдатів, а його відвага та козацька витривалість піднімали на душі зневірених вояків⁴⁰. На мужності Я. Вишневецького наголошує також сучасна українська дослідниця Н. Яковенко, яка про облогу Збаража пише: “Її героєм з коронного боку став князь Ярема Вишневецький, який узяв на себе фактичне керівництво обороною і зумів під шквалом обстрілу й штурмів захистити фортецю...”⁴¹.

³⁸ *Kukiel M.* “Ogniem i mieczem” a odwracana rzeczywistość dziejowa. – S. 90–92.

³⁹ *Czołowski A.* Rzeczywistość historyczna dra Olgerda Górki / A. Czołowski // *Ilustrowany Kurjer Codzienny.* – Nr 22. – Dodatek: Kurjer Literacko-Naukowy. – 22.01.1934. – Nr 4. – S. IV–V.

⁴⁰ *Zakrzewski S.* “Ogniem i mieczem” Sienkiewicza w świetle krytyki historycznej. – S. 73.

⁴¹ *Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – 3-ге вид., перероб. і розшир. – К., 2006. – С. 330.

Викриттям історичної правди стала й переоцінка О. Гуркою кількості військ, які брали участь у козацько-польській війні⁴². На думку З. Ромека, акцентування уваги на проблемі чисельності польської, козацької, татарської і турецької армій було найбільшим науковим досягненням ученого. У своїх розвідках О. Гурка спростував подані в польській історіографії цифри про чисельність армії Б. Хмельницького під Львовом, Замостям, Збаражем і Берестечком. Він писав, що наведені Т. Корзоном цифри – про наявність у Б. Хмельницького під Збаражем 460 тисяч козацько-татарської армії, чи подані А. Левицьким відомості про 300 тисяч, а чи В. Томкевичем – про 200-тисячне військо⁴³ не відповідали дійсності, оскільки армія Б. Хмельницького впродовж усього повстання не перевищувала 50–60 тисяч осіб. Натомість рік перед тим під Замостям козацький отаман мав приблизно 25–30-тисячну армію, а не 200-тисячну, як писали польські дослідники, зокрема В. Томкевич. Автор спростував також наведені в польській історіографії відомості про чисельність козацько-татарських військ під Берестечком. Усупереч поданим Л. Кубалею, В. Конопчинським даним про наявність у Б. Хмельницького під Берестечком 300-тисячної, чи А. Левицьким – 350-тисячну армію, на думку О. Гурки, ці цифри не могли перевищувати 70–80 тисяч⁴⁴.

Досліджуючи наведену в польській історіографії чисельність задіяних у козацько-польській боротьбі військ, історик наголошував, що польським ученим варто було використовувати не лише національні джерела, а й іноземні, запроваджувати в науковий обіг незнаний документальний матеріал, а також критично аналізувати подані в них перекази та описи подій. О. Гурка вважав, що за допомогою ґрунтовного аналізу навіть з потоку фальші можна почерпнути правдиві відомості. Автор наголошував, що для кращого розуміння політико-військової історії слід проводити детальні демографічні, фінансові та економічні дослідження⁴⁵.

О. Гурка критикував польських дослідників за некомпетентність і нерозуміння військової історії, що призвели до фальшування подій минулого, висловлюючись за необхідність верифікації попереднього доробку польської історіографії, зокрема праць К. Гурського, Л. Кубалі, Т. Корзона та інших. Він вважав, що запорукою правдивого висвітлення мілітарних подій було поєднання дослідниками джерельного матеріалу з логікою, здоровим глуздом та знанням елементів воєнної справи. Історик зазначав, що неправдиве висвітлення польською історіографією національного минулого, яке вело свій початок від хронік Вінцентія Кадлубка та Яна Длугоша, сприяло поширенню в історичній та політичній свідомості польського народу низки міфів. Одним з таких міфів була ідея “передмур’я християнського

⁴² Piątkowski L. Wojny polsko-kozackie XVII wieku w historiografii polskiej okresu międzywojennego (1918–1939) / L. Piątkowski // Козацькі війни XVII ст. в історичній свідомості польського та українського народів. Матеріали Другої польсько-української наукової зустрічі (Львів, 12–13 жовтня 1995) / [за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів; Люблін, 1996. – С. 233.

⁴³ Tomkiewicz W. Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651) / W. Tomkiewicz / Rozprawy historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. – T. 12. – Warszawa, 1933. – S. 316.

⁴⁴ Górka O. “Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna. – S. 63–64.

⁴⁵ Romek Z. Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955). – S. 51.

світу”. О. Гурка писав, що польська держава не могла навіть мріяти про таку роль, оскільки не мала належної військової сили, а впродовж XII–XVII ст. не могла оборонити навіть свої прикордонні землі від кочівників. З його тверджень випливало, що Річ Посполита була не “передмур’ям християнства”, а територією постійної експлуатації. Дослідник вважав, що через відсутність у Речі Посполитій належної військової сили для боротьби з Османською імперією в її інтересах було створення буферних держав, до яких належали Молдавія та козацька Україна. Однак через становий егоїзм шляхти, її недалекоглядність, ігнорування державних інтересів усі спроби українців домогтися бодай обмеженої самостійності у польських панівних колах викликали спротив⁴⁶.

Отже, у своїй праці О. Гурка зосередив увагу на дослідженні початкового етапу козацької революції. Висвітлення ним подій 1648–1651 рр. характерне для праць більшості тогочасних дослідників. Польські історики Другої Речі Посполитої цей період вважали шкідливим і несприятливим для польської держави та козаків. О. Гурка писав, що в 1648–1651 рр. не існувало розбіжностей між прагненнями королів Владислава IV і Яна Казимира, з одного боку, та козаччини – з іншого. Навпаки, їхні інтереси частково збігалися, коли йшлося про боротьбу з поширенням влади гетьманів і місцевої шляхти та старостів, які були головними винуватцями цих подій. Історик зазначав, що боротьба 1648–1649 рр. була не лише братовбивчою та безцільною, а й шкідливою для обох сторін⁴⁷. Він вважав, що в XVII ст. козаччина не мала шансів на здобуття незалежності, що добре розумів Б. Хмельницький, натомість польська держава не мала військової сили, щоб придушити ці виступи. Тому найкращим виходом із ситуації, що склалася, який відповідав польським і українським державним інтересам, було створення залежної від Речі Посполитої української держави на чолі з гетьманом, який би підпорядковувався безпосередньо королю. Реалізації цього плану протистояли магнати та шляхта, які вбачали в ньому зміцнення королівської влади та обмеження свого впливу на південно-східних теренах. Вишневецькі, Потоцькі, Конєцпольські та інші, на думку автора, керуючись виключно амбіціями та переслідуючи власні економічні інтереси, унеможливили відвернення козацьких виступів, які в подальшому зумовили поділи Речі Посполитої. Козаки, які після укладення Переяславської угоди 1654 р. перейшли під зверхність Росії, втратили можливість національного розвитку. Історик вважав, що з’ясування правди про події XVII ст. уможливить налагодження відносин між двома сусідніми народами – українцями та поляками. У цих тезах О. Гурки виразно простежувалося антирадянське та антиєндецьке звучання. Він намагався довести, що свідомість поляків ще не готова до сприйняття парламентського правління, а українці лише в кордонах Другої Речі Посполитої могли мати належні умови для самостійного розвитку. Дослідник симпатизував тим представникам санаційного табору, які висловлювалися за мирне співіснування з українською меншиною та загалом за досягнення порозуміння з українцями. Зауважимо, що погляди вченого на польське минуле та українсько-польські відносини під впливом політичних

⁴⁶ *Romek Z. Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955). – S. 50–51, 65.*

⁴⁷ *Górka O. “Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna. – S. 93–94.*

подій 50-х років XX ст. радикально змінилися. О. Гурка відійшов від ревізійнізму польського минулого. У його тезах простежувалися прорадянські симпатії, він намагався довести мовну, культурну та релігійну спорідненість України з Росією, акцентував на боротьбі з колонізацією, шляхетською експлуатацією та прагненні до возз'єднання з Росією як головних причинах козацьких виступів⁴⁸.

Підсумовуючи, зазначимо, що подібно до тогочасних польських істориків, О. Гурка розглядав події 1648–1657 рр. як одну з найбільших кривд, яких зазнала Річ Посполита. Він, хоч і не пов'язував її поділ безпосередньо з визвольною війною, але наголошував, що вона підірвала політичне та економічне становище держави. У розрухах XVII ст. дослідник звинувачував польський уряд, шляхту та магнатів, які у вирішенні козацької проблеми керувалися становими інтересами. Важливим досягненням ученого стала переоцінка кількості військ, які брали участь у козацько-польській війні. Завдяки працям О. Гурки в польській історичній науці спостерігалися певні спроби зваженого, опертого на джерельний матеріал висвітлення козацько-польських відносин. Однак більшість польських істориків і надалі залишилися під впливом поширених у польській історичній свідомості, науці і літературі історико-політичних міфів і стереотипів стосовно українсько-польських відносин.

---

⁴⁸ Romek Z. Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955). – S. 71–72, 120.